

3.5 Az erdélyi autonómia

MIKLÓSNÉ ZAKAR ANDREA – ALBERT ANDRÁS

Bevezető

Az oly sokszor és sokak által felvetett és elemzett erdélyi autonómia kérdése napjaink egyik legaktuálisabb vitájává érett Erdély kontextusában. Erdélynek mint egyedi területi entitásnak, régiónak az elismerése különböző nehézségekbe ütközik, holott a történelmi, kulturális és egyéb meghatározottság okán ennek létjogosultsága nehezen vitatható.

Tévhit az, hogy csupán Székelyföld kapcsán beszélhetünk autonómatörekvésekről, és az is helytelen elképzelés, hogy csak az Erdélyben élő magyar kisebbségek akarataiban és elképzeléseiben merül fel. Az erdélyi román közéleti személyiségek és értelmiségiek részvétele és véleményei jól mutatják, hogy a románság akarata sem áll feltétlenül szemben az Erdély jövőjéről kialakult magyar elképzeléssel, vagyis nem magyar–román ellentétéről kell beszélnünk a téma kapcsán, hanem valamilyen egész más feszültségről, melyet valószínűleg a politikum gerjeszt és/vagy tart fenn.

Mára már elmondható, hogy a Székelyföldet kivéve, ahol a magyar kisebbség aránya még mindig domináns, Erdélyben egy kisebbség sem rendelkezik nagyobb fokú térségi koncentrációval. Ezzel a ténnyel megkérdőjelezhető Erdélynek az ország többi részétől való etnikai-kulturális törésvonal mentén történő elkülönülése, leginkább regionális törésvonalról beszélhetünk e tekintetben.

Az Erdélyben megjelenő autonómatörekvések hosszú múltra vezethetőek vissza, és gyökerei a románok mint kisebbség törekvéseiben is megnyilvánultak évszázadokkal ezelőtt.

Az erdélyi románok autonómatörekvéseinek néhány aspektusa

A románok etnogenezisét kutatva két elmélettel találkozhatunk. A mai hivatalos román történetírás által kidolgozott úgynevezett dákoromán kontinuitáselmélet szerint a román nép Dácia őshonos lakói és a hódító rómaiak keveredéséből alakult ki.

A magyar és a német történetírás álláspontja szerint a dél-balkáni területeken élő trák-illír törzsek a 8–10. században telepedtek le a kunok és besenyők által lakott Havasalföld és Moldva területén. A mai Bulgária és Macedónia területén élő lovas pásztorokat katonai szempontból a bizánci császárok szervezték be a bizánci hadseregbe. A 11. század elején nagy tömegekben harcoltak a bolgárok ellen. A bizánci források alapján 1166-ban Erdély ellen I. Mánuel császár által vezetett hadseregben vlachokként vagy oláhokként voltak említve.

Az újlatin (neolatin) nyelvet beszélő népet a bizánci történetírás ruméneknek nevezi. A rumén szó a „romanoi” kifejezésből származott. Az elnevezés eredetileg a Kelet-római Birodalom területén élő népeket, illetve népcsoportokat jelölte. A hivatalos történetírásban a rumén vagy román elnevezést csak a 18. század végén kezdték el használni az Erdélyi Iskola kulturális és politikai mozgalom (Scoala Ardeleană) román ajkú képviselői. Ez az elnevezés – a Magyar Királyságban, illetve Erdélyben – a vlach jog, illetve pásztorkodó félnomád életmód alapján terjedt el (Köpeczi 1986, I. kötet, 492; II. kötet 744).

A Magyar Királyságba (Erdélybe) az első fennmaradt dokumentumok szerint a hegyes vidékekre a 13. században kezdtek bevándorolni. A betelepülőket a mindenkori magyar uralkodó magának kívánta fenntartani. A 14–15. században a Keleti- és Déli-Kárpátok lejtőin telepedtek meg: Hunyad, Hátszeg és Fogaras vidékén. A magyar király földjén juh-ötvenedet kellett fizetniük a pásztorkodó életmódjukból adódóan. A 15. században a román falvak élén vajdák, kenézek álltak, akik politikai, közigazgatási és gazdasági tekintetben képviselték közösségeiket a központi hatalom előtt (Pomogyi 2008, 1002). A 15. században elnyert román kenézségek és vajdák, politikai és gazdasági vezetők beleolvadtak a magyar nemességbe. A Fogarasi kerületben bojárok néven félnemesi státuszt nyertek el. A hadászati szempontból kiemelt fontosságot nyert kerületek, mint például a Hátszeg, Szörényi bánság, Temes vármegye egy része a 15. század második felére már székszervezetté fejlődött (Eckhart 1908, 78; Eckhart 1946, 69). A románok letelepedését Erdély különböző részein a kenézek és a vajdák irányították. A megtelepült románok körében megjelentek az első önkormányzatiságnak a jelei. Ez abból adódott, hogy a kenézi és a vajdai tisztséget a románokból álló testületek választották meg. A magyar királyok és erdélyi vajdák a kenézek részére a hadi érdemeikért magánbirtokba adták a románok lakta falvakat, vidékeket. A félnemesi státusszal rendelkező kenézek a későbbiekben megszerezték a teljes jogú magyar nemesi címet és beolvadtak a magyar nemesi rétegbe (Szabó 1997, 20).

Az erdélyi románok nemzeti identitása a 17. század végére alakult ki a katolikus egyházzal való unió kapcsán, amikor az ortodox bizánci rítusú egyház püspökeinek és papjainak felkínálták a nemesi cím megszerzését és a politikai életbe való beleszólás lehetőségét.

Az Erdélyi fejedelemség idején (1541–1691) a négy bevett vallás jogrendszerében szerepelt a római katolikus egyház. Ez elvileg biztosította számára az államilag elismert vallásoknak járó jogokat: teljes mértékű vallásszabadság, önrendelkezés, állami támogatás (Benda 1994, 1–5). Mindennek ellenére a 16. század végétől a 17. század végéig meglehetősen szerény helyet foglalt el mind a politikai, mind a társadalmi életében. A kinevezett katolikus püspök nem foglalhatta el helyét az erdélyi püspöki székhelyben. Helyét ideiglenesen egy püspöki vikárius töltötte be (Peris 1998, 150; Balázs, Ficsy, Lukács, Monok 1990).

Az 1615-ben létrehozott *Status Catholicorum Dominorum* az erdélyi római katolikus rendek vallásjogi érdekeit képviselte az erdélyi országgyűléseken (Peris 1998, 150). A létrehozott *katolikus status* az Erdélyi fejedelemségben részben politikai, részben egyházi érdekeket képviselt. A működése elé számos akadályt gördítettek. A fejedelemség idején a katolikusok nem működtethettek felsőbb rendű iskolákat és egyházi missziós munkát nem folytathattak (Crăciun 1999, 57–93). Mindez nem tudta teljesen meggátolni az erdélyi római katolicizmus és az ortodoxia közötti kapcsolatteremtés lehetőségét. A két egyház között létrejött kapcsolat intézményesített formát öltött az 1697–1701 közötti időszakban, ez lett a románok egy részének a római katolikus egyházzal való uniója (Bernath 1994, 8–9; Teodor 1994, 15–39).

A Habsburg udvari politika erdélyi hatalmának növelése érdekében a katolikus egyház térhódítását támogatta. Ennek egyik járható, „hivatalos” útja az *ortodox (görögkeleti) román egyházzal való unió* volt. A bécsi udvari diplomácia korán észrevette, hogy a hajdani Erdélyi fejedelemség idején létrejött három nemzet és négy vallás közötti szoros együttműködés megbontásával megnyílhat az út a Habsburg-uralom zökkenőmentes beilleszkedése előtt. A francia és más nyugat-európai abszolút uralkodók példáját követve a Habsburg-ház a soknyelvű és vallású Monarchia területét egységesíteni kívánta. Az összetartó erőt egyedül a római katolikus vallásban vélte megtalálni. Annak, hogy a Habsburgok a négy bevett vallás, a katolikus, az evangélikus lutheránus, református, unitárius közül a katolikus egyház erdélyi térhódítását tűzték ki célul, részben vallási, részben pedig birodalmi okai voltak (Marton 2001, 176–177).

A 17. század végén még többségében kálvini hitelveket valló erdélyi magyarságot rebellióval és törökbarátsággal gyanúsította meg a Habsburg-udvar. Vele szemben olyan megbízható feleket keresett, akik lojalitásáért, hatalmi túlsúlyba juttatván őket, bármikor számíthatott.

A Habsburg-udvar politikai szándékának megvalósítását két tényező akadályozta. Az első tényező az volt, hogy a szászok és a katolikusok mind számarányukban, mind politikai súlyukban elmaradtak a még mindig politikai túlsúllyal rendelkező protestáns magyar rendekkel szemben.

A másik fontos tényező a *Diploma Leopoldinum* hitlevélben lefektetett rendelkezés volt, amely alapján I. Lipót magyar király a három nemzet és a négy bevett vallás között az önálló fejedelemség idején fennállott viszonyokat változatlanul betartja. A három nemzet és a négy vallás számarányának megbontása a *Diploma Leopoldinum*ban megfogalmazottak megsértése nélkül kivitelezhetetlen volt. Egyedüli törvényes és járható út a megtúrt státuszú (*tolerata religio*) és relatív többségben élő görögkeleti (ortodox) vallású román nemzeti kisebbség jogi helyzetének megváltoztatása volt a katolikus vallás felvételével. A román görögkeleti vallásúak részére a megtúrt státuszban bizonyos jogi keretek között védelmet biztosítottak az *Approbatae*¹ és a *Compilatae*² törvénygyűjteményben foglaltak. A román ortodox nemzeti és vallási kisebbség Erdélyben „teljes szabadságot élvezett saját püspökeinek kormányja alatt, élhette a maga külön egyházi életét, de a bevett felekezeteknek nem osztályrészül jutó politikai jogokat élvezett” (Benda 1994, 1–5).

Az erdélyi román ortodoxok a 17. század végén, a római katolikus egyházzal való uniót lehetőségként használták fel az adótól és a jobbágyságtól való szabadulás érdekében. Erdély három nemzeten és négy bevett valláson alapuló alkotmányos jogrendszerének évszázados hagyománya szűnt meg a román ortodox egyház hivatalos elismerésével.

Az erdélyi román nemzetiség a vallási unió által egy megtúrt politikai és jogi státuszból az államalkotó nemzetek sorába lépett. A 18. század elején a protestáns rendek konzervativizmusa és a katolikus rendeknek a nemzeti viszonyok átalakulásától való féltelme nem tudta megakadályozni a Habsburg-udvar rekatolizációs törekvéseit.

1 *Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem Annexarum...* c. törvénygyűjtemény tartalmazta az 1540–1653 közötti országgyűléseken hozott határozatok rendszerbe foglalt és szerkesztett anyagát (Pomogyi 2008, 60).

2 *Compilatae constitutiones regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum...* c. törvénygyűjtemény tartalmazta az 1653–1669 közötti országgyűléseken hozott határozatok rendszerbe foglalt és szerkesztett anyagát.

A román nemzeti kisebbség vallásjogi kérdéseikben nemcsak a vallási problémák megoldására kereste a válaszokat, hanem azon túl egy megtúrt vallású és kiváltságok nélküli nemzetiségnek az államalkotói státuszba való bekerülés lehetőségét, annak jogi eszközeivel: „Lényegét tekintve a vallási unió nem mint egy vallási aktus jelenik meg annak ellenére, hogy a mez, amelybe öltöztették, ezt sejtette. Tudatos politikai aktus volt, amelynek nyertese az erdélyi románság és annak egyháza volt...” (Dumitran–Gudor–Dana 2000, 282).

Az erdélyi román nemzeti kisebbség vallási uniós törekvéseinek 1701-ben lezáruló első szakasza egy hosszú vallásjogi és politikai folyamatnak a kezdete volt. A vallási uniós küzdelmeikben kettős cél érdekében szálltak síkra: az *egyházi autonómiáért és a nemzeti függetlenség megszerzéséért*.

Az erdélyi románság autonómiatörekvéseinek bemutatására jelen keretek között nem kerül sor teljes részletességében, de elmondható, hogy 1918 előtt az erdélyi románok sokkal jobb helyzetben voltak, mint például a besszarábiaiak, hiszen „az ortodox és görög katolikus érsekség köré szerveződő egyházi szervezetre támaszkodtak, sűrű iskolahálózatot tartottak fent (igaz, elsősorban elemi iskolákat, mindössze néhány középiskolát, de egyetemet nem), változatos és polemizáló kedvű sajtó adott hangot követeléseiknek, román bankokat működtettek, és szoros kapcsolatokat áptak Romániával” (Boia 2015, 70.).

Az erdélyi románság egyrészt vágyott a Romániával való egyesülésre, de vágyott egy, a monarchiában megvalósuló önrendelkezésre, az egyenlő nemzetek konföderációjára is. Az első csak egy elképzelt jövő volt 1918-ig, a második egy megfogható jelen lehetősége. Egyes szakirodalmi források szerint az erdélyi románság inkább ez utóbbit támogatta volna (Boia 2015).

Autonómiatörekvések a két világháború között

Erdélynek mint regionális entitásnak az autonómiája a két világháború között több értelmiségi és politikus írásában felbukkan a térség helyzetének rendezési lehetőségeként, illetve mint a kisebbségi létbe került erdélyi magyarság kiútkeresése. De nem csupán a magyarok keresték Erdély jövőjének sajátos lehetőségeit, román és német modellekkel is találkozunk. A történelmi közeg bonyolultsága azonban nem teszi könnyűvé az eligazodást ezen elképzelések között, főleg hogy az oly sokszereplős eseménysor többféle szándékot is indukál, az egyes résztvevők más-más indokok és logika mentén igyekeztek felvázolni a saját autonómiatervüket.

Nagy-Románia létrejöttével, melyet a román nemzet 1918. december 1-jétől datál, Erdély különös jelenségek színterévé vált. Brubaker elmélete³ szerint a kelet-közép-európai bonyolult etnikai viszonyok (ő maga alapvetően a nacionalizmus természetrajzára kíváncsi, és ennek mentén elemez) egy metodológiai háromszög mentén értelmezhetőek leginkább: a háromszög egyik csúcsa a nemzeti kisebbség, a második a homogenizáló nemzetállam, melynek területén az előbbi kisebbség él, míg harmadik az az anyaország, amelyhez a kisebbség nyelvileg és kulturálisan kapcsolódik.⁴

3 Roger Brubaker 1996-ban megjelent *Nationalism Reframed, Nationshood and the National Question in the New Europe* című könyvéről lásd Grüber 2002.

4 Ugyanerre utal Szarka (2008), amikor az anyaországi, az állampolgárság szerinti állam és a kisebbségek klasszikus hármast (triadikus) viszonyrendszeréről ír.

1867-től, amikor Erdély ismét visszakerül a magyarországi közigazgatásba, egészen 1918. december 1-jéig a kisebbség az erdélyi románság volt, a homogenizáló állam Magyarország, az anyaország Románia. A változás már a gyulafehérvári román nemzetgyűléssel elkezdődött, ezt a trianoni határozat csak megerősítette 1920-ban, így Erdély kapcsán a szerepek megváltoztak a brubakeri logika szerint is: kisebbség az erdélyi magyarság lett, homogenizáló állam Nagy-Románia, anyaország a csonka Magyarország. Ezen változás után az erdélyi magyarság belekerül abba a léthelyzetbe, amelyben addig az erdélyi románság élt, és ugyanazon küzdelmek elé néz, mint amilyeneket a románok vittek véghez kisebbségi jogaikért a Monarchiában (Ágoston 2000). Ez az új viszonyrendszer több rendezési tervet is szült, és ezeket többféleképpen lehet csoportosítani, a jobb átláthatóság érdekében a 3.5.1 táblázatban próbáljuk meg őket összegezni:

3.5.1 táblázat: A két világháború között az erdélyi kérdés megoldására készült tervek rendszerezése a határváltoztatás alapján

<i>Határváltoztatással</i>	<i>Határváltoztatás nélkül</i>
1. Erdély Magyarországon belül (autonómiával vagy anélkül)	1. Lakosságcsere, kivándoroltatás
2. Erdély Románián belül (autonómiával vagy anélkül)	2. Homogenizációs-asszimilációs program
3. Önálló erdélyi állam (kantonális közigazgatással vagy anélkül)	3. Nemzetiségi törvény
4. Erdély területének megosztása Magyarország és Románia között (lakosságcserevel vagy anélkül)	4. Nemzeti autonómia: a. személyi/ kulturális; b. területi autonómia; c. székely autonómia

Forrás: Bárdi 1999, 30 alapján saját szerkesztés.

Nagy-Románia a két világháború között: kaotikus sokszínűség

Nagy-Románia létrejötté sajátos társadalmi, politikai, közigazgatási és gazdasági problémákat indukált. Az oly különböző történelemmel és hagyományokkal rendelkező ország-részek sokfélesége hátráltatta az egységesítő központosítási törekvéseket. Maguk a románok között is feszültség húzódott, hiszen az erdélyi és az óromániai románság magát az egyesülést is más perspektívából látta, mások voltak a közigazgatási és politikai szokásaik is. A Nemzeti Liberális Párt, mely meghatározta az ókirályságbeli politikumot, és amely irányította a banktőkét, a nehézipart és a nagybirtokrendszert, a hadsereg eredményének tartotta az egyesülést Erdéllyel, és egyértelműen a saját területén honos közigazgatási modell átültetését tartotta járható útnak az új állam homogenizálása terén. Az erdélyi románság saját eredményeként könyvelte el az egyesülést, és egy nagyon hosszú folyamat megkoronázásának tekintette (Maniu 1999 [1924]). Mindemellert szívesebben látta volna az Erdélyben már meglévő közigazgatási rendszer további megtartását. Nyilván a rendszer fenntartása mellett el akarták foglalni az igazgatási pozíciókat, holott ehhez kevés képzett szakembert tudtak felsorakoztatni. Az erdélyi magyar és szász kisebbségek domináltak a kultúra és a gazdaság területén is, tehát ennek ellensúlyozása érdekében az erdélyi románságnak mindenképpen szövetségest kellett keresnie az ókirályságbeli elit köreiből. Ilyen formában a húszas évek egyik nagy ellentmondása Erdélyben az volt, hogy bár a románság került hatalomra, mégis számos szektorban kisebbségben maradt.

Az erdélyi románok sokáig meghatározó politikai tömörülése a Román Nemzeti Tanács volt, melyben a gyulafehérvári nemzetgyűlés ideje alatt feszültségek adódtak a

szociáldemokraták és a nemzeti pártiak között Erdély jövőbeli helyzetét illetően. A szociáldemokrata Vasile Goldiş Erdély teljes autonómiáját képzelte el, és Romániával közösen csupán a hadügy, külügy és pénzügy területeit határozta meg. Ezzel szembehelyezkedett Iuliu Maniu, aki a teljes egyesülés mellett voksolt, de végül a párt egységes álláspontot alakított ki, ebbe már csak a demokratikus alapelvek kerülhettek be. Az ez irányú javaslatokat azonban a román király nem iktatta mind törvénybe (csak a határozat első pontját, amely az egyesülésre vonatkozott) (Bárdi 2008a), bár Erdély közigazgatási különállását egyelőre fenntartották. 1918–20 között Erdélyben az ún. Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) kormányzott, melynek vezetői a már említett Vasile Goldiş, Iuliu Maniu és Alexandru Vaida-Voivod voltak.

A erdélyi közigazgatás Nagy-Románia első éveiben igen kuszává vált, mivel ókirályságbeli, kormánypárti köztisztviselőket helyeztek kulcspozíciókba, akik nem voltak megfelelően képezve és nem ismerték a helyi sajátosságokat, illetve különböző jogkörű rendeletekkel igyekeztek szabályozni a felborult rendszert. Az összevisszaság az erdélyi románság köreiben is csalódást okozott, akik az egyesüléstől helyzetük jobbra fordulását várták, nem pedig egy újabb bizonytalanságot. 1925 júniusában a kormányzó Nemzeti Liberális Párt azonban meghozta a közigazgatás egységesítéséről szóló törvényt, ezzel pedig felszámolta Erdély közigazgatási különállását. 1926-ban a Maniu által vezetett Román Nemzeti Párt és a Paraszt Párt fúziójából létrejött a Nemzeti Parasztpárt, melynek elnöke szintén Maniu lett. „A Nemzeti Parasztpárt demokratikus és radikális elveket hirdetett: liberális szellemű törvényhozást, a kisebbségi jogok törvényes rendezését, a közigazgatás és az agrárkérdés reformját, a gazdaságban a külföldi tőke bevonását, a közélet terén a korrupció felszámolását ígérte” (Bárdi–Wéber 1999, 153). Két év múlva ez a párt került hatalomra, és már első közigazgatási törvényjavaslatának első tervezetében megfogalmazták a tartományi autonómia eszményét. Ezt az eredeti változatot végül kilüktették, és ilyen formában nem került be a törvénybe. Később minden pozitív szándék ellenére ez a kormány sem tudta végrehajtani a szépen hangzó terveket, mivel gátló tényezőként közbeszólt külső erőként a világgazdasági válság, belső problémaként pedig a liberális párt még mindig létező és érezhető hatalmi befolyása. Ilyen formában a Maniu által képviselt erdélyi román politika sajátosságai és elképzelései elmosódtak és ellehetetlenültek a 30-es évek vége felé.

A harmincas évek közepére a román politikának végül sikerült megtörnie a magyar gazdasági és foglalkoztatási dominanciát, melyet addig az erdélyi románság érvényesülése és az államegység elé háruló akadályként értelmeztek. A tisztviselői és tanári állások betöltését román nyelvtudáshoz kötötték, és ezt többszöri nyelvvizsgálóval ellenőrizték. Sikertelen nyelvvizsga miatt több mint tízezer magyar alkalmazottat bocsátottak el (Bárdi 2008b). A harmincas években bevezették azokat a munkaerő-piaci jogszabályokat, melyeknek értelmében a vállalatok és bankok kötelesek voltak alkalmazotti állományukon belül 80%-ban, vezetői állományukon belül 50%-ban román nemzetiségű alkalmazottakat foglalkoztatni. A gazdasági életet nagyban befolyásolta a földreform is, mivel Románia négy történelmi régiójában különböző földreformtörvényeket hoztak, és az Erdélyben alkalmazott volt a legradikálisabb. Itt egész birtokokat sajátítottak ki – kárpótlás nélkül elkoboztak –, amennyiben a gazdája 1918. december 1. és 1921 nyara között (a törvény kihirdetésének napjáig) rövidebb vagy hosszabb ideig külföldön tartózkodott (ez különösen a magyarokra vonatkozott) vagy a magyar állampolgárságot választotta

(Simon–Kovács 2008; Bárdi 2008c).

Ebben a sajátos korszakban az értelmiségiek, legyenek azok románok, németek vagy magyarok, igyekeztek megoldást találni Erdély sajátosságainak artikulálására, megtartására, és egyben Erdély státuszának újraértékelésére. A következőkben néhány autonómiaelképzelést vázolunk fel ezen értelmiségiek munkáiból.

3.5.1 ábra: Erdély közigazgatási beosztása a megye- és járáshatárokkal 1930-ban

Forrás: Sebők László térképe <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/legbelso.php?nev=erd1930>

Erdélyi román modell: Romul Boilă alkotmánytervezete az állam újjászervezéséről

Romul Boilă kolozsvári jogászprofesszor, aki a Nemzeti Parasztpárt vezetéséhez tartozott, 1931-ben adta közre alkotmánytervezetét, mellyel Nagy-Románia területi újjászervezését kívánta megoldani. Bár a professzor szorosan kötődött a párthoz, tervezete mégsem vált a párt hivatalos dokumentumává, ellenkezőleg, Maniu 1932 októberében zajló új kormányalakítása kapcsán már fel sem merül a közigazgatási decentralizáció kérdése.

Boilă körbetekintve az akkori román valóságon, lesújtó véleményt fogalmazott meg. Erre az áldatlan helyzetre kívánt reagálni és megfogalmazni az állam átszervezésének eszméjét, mivel szerinte a központosítás járhatatlan út Románia számára. Boilă munkájában kiemeli, hogy az általa kijelölt út semmiképpen sem csorbítaná Nagy-Románia egy-

ségét, de éles kritikával illeti az egyesülést követő központi parlament által végzett munkát, mely szerint „hitelvesztetté” vált. Ezért a központi parlament helyére egy államtanácsot nevezne ki, amely „az állam egységének és oszthatatlanságának állandó és kimeríthetetlen kifejezője” lenne (Boilă 1998 [1931], 142). Mindemellett egy központi kormányt képzel el a szerző, melynek tagjait az államtanács tagjai közül jelölnék ki. A központi kormány hatáskörébe tartoznának elképzelése szerint a külügy, a hadügy, a vasútrendszer, a posta, a távíró és telefonszolgáltatás, a tengeri-vízi és légi közlekedési rendszer, a pénzforgalom, a vámpolitika, az állami kölcsönök kérdésköre, valamint az állambiztonsági feladatok. A közigazgatási feladatokat és a közügyek nagy részének kezelését azonban decentralizált szervezetek hatáskörébe delegálná. Három tartományban, Munténiában, Moldvában és Erdélyben bevezetné az egy kamarából álló tartományi gyűlés (diéta) intézményét, melyek az államtanáccsal közösen alkotnák az ún. Nemzeti Képviselőházat.

A decentralizálás eszméjének jelentőségét kihangsúlyozandó Boilă több külföldi modellt állít példaként, így említve többek között a brit és az amerikai egyesült államokbeli gyakorlatot. Kihangsúlyozza továbbá, hogy a decentralizálás nem áll ellentétben az állam egységével, épp ellenkezőleg, ez lehet a nemzetgazdaság ösztönzője is egyben, tehát a társadalmi-gazdasági élet széles spektrumát jótékonyan érinti. A saját források ügyében Boilă kifejti, hogy a tartományok az államot illető jövedelmeket beszednék, és ebből egy előre meghatározott százalékot vagy kvótát utalnának a központi államkasszába, a többi pedig a tartomány saját forrását biztosítaná, akárcsak az egyéb kivetett adók, melyeknek kivetésére a tartományoknak joguk lenne. Minden egyes tartománynak saját oktatási rendszere lenne, mely megteremthetné a sajátos regionális (felekezeti vagy etnikai) igények kielégítését is.

Erdélyi szász elképzelés: Müller Hermann, a szász jogász elmélete

Az erdélyi szászok sokáig jelentős gazdasági-társadalmi erőt képviseltek Erdélyben, ők adták a polgárság legszélesebb rétegét. Az általuk Erdély jövőjéről alkotott elképzelések a két világháború között 1933-ig a szász és összromán érdekek mentén fogalmazódtak meg, ettől kezdve azonban már az össznémet érdekeket artikulálták (Bárdi 1999). A romániai németek is az állam belső egységesítését kívánták, de más okokból kifolyólag. 1919-ben az erdélyi szászok központi politikai képviselője kijelentette, hogy a régió más németjeivel egyetemben elfogadja az új állami kereteket, ezt és jövőjüket az anyaországgal „szellemileg összehangolt szövetségben tervezték, a szilárd (...) öntudatú erdélyi szászok vezetésével” (K. Lengyel 2007, 12). Az erdélyi németek szerettek volna saját önkormányzatot fenntartani községi, városi és megyei szinten, ahogy ezt Hans Otto Roth, a Romániai Németek Szövetségének főügyésze, majd a Német Párt elnöke 1920-ban kifejtette (K. Lengyel 2007). A román állam egységesítési problémáit látva Roth az autonómia lehetőségét látta járható útnak, mely megoldaná az ország illetlen problémáját: „Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia egyetlen utódállamában sem olyan súlyos az egységesítés problémája, mint éppen nálunk. Ezért van létjogosultsága a regionalizmusnak, vagyis annak, hogy egy országrész alkotmányos autonómiára törekedjék” (K. Lengyel 2007, 18).

Hermann Müller magyar és német egyetemeken jogásznak tanult, majd Nagyszebenben és Kolozsváron dolgozott, véleményét, tudását publicisztikáiban tárta a nagyközönség elé. 1926-ban publikálta az *Erdély autonómiája – tanulmány Erdély politi-*

kai múltjáról és javaslatok a román állam keretén belül kialakítandó autonómiájára című munkáját, amely nem talált különösebb visszhangra (Bárdi 1998), de amely nagyszerűen bemutatja, hogyan lehet egy olyan sokféle tartományt magában foglaló országot, mint Románia, egységbe foglalni a decentralizáció segítségével. Müller abból indult ki, hogy művének megírása idejében, hat évvel Nagy-Románia megalakulása után, mindhárom „őshonos” nép elégedetlen, és az országban uralkodó viszonyok kárvallottja. Egyszerű kormányváltással ezt a helyzetet nem látja megoldhatónak, mivel minden területen romló helyzetet tapasztal, és a megoldás csakis valamilyen átfogó átszervezéssel, paradigma-váltással érhető el. Ezt Müller „gyors és általános rendszerváltás”-ként aposztrofálja.

A szász jogász szerint az ország helyzetét bonyolítja a regionális törésvonal, amely az újonnan összerakott részek, tartományok között húzódik. Ez a törésvonal mind a gondolkodásmódban, mind a kulturális-jogi-gazdasági és közigazgatási rendszerek különbözőségében tetten érhető. Müller számára az ún. „rendszerváltás” azt jelentette, hogy valamennyi nagy párt kiemelkedő képviselőiből képzel el egy „tartósan fennálló központi kormányzati szerv”-et, amely széles társadalmi elfogadottság kíséretében végrehajtana az „egyesítést” – „egységesítést”, amelyre szerinte a kora viszonyai között halvány remény sincs. Ez a folyamat azonban hosszadalmas (legalább negyedszázados, vallja), ezért az eredményes egységesítés érdekében fontos az ország tartományainak „messzemenő autonómiát” biztosítani az átmeneti időszakban. Müller rendszerében minden nemzetiiség megtalálná államalkotó helyét, javasolja, hogy azokban a térségekben, ahol a lakosság legalább 20%-a az ország történelmi múltú nyelveinek valamelyikét beszéli, ott biztosítani kell az adott nyelvnek a románnal egyenjogú használatát a különböző fórumokon (bírószágon, a közigazgatásban, templomokban és iskolákban). Néhány példát is említ, melyek alátámasztják az autonóm tartományok meglétének eredményességét (Római Birodalom, Svájc). Müller korának Romániájában a belső (pl. a rossz gazdaságpolitikának köszönhetően megemelkedett munkanélküliségi ráta miatti) feszültség mellett az országnak szerinte esetlegesen külső fenyegetettséggel is kellett számolnia. Elsődlegesen Oroszországot tartotta veszélyforrásnak, melyet csak kiteljesíthet a pánszlávizmus jegyében esetleg Oroszországhoz csatlakozó „kisantant” szláv államok fellépése. Magyarországot mint az egyetlen nem szláv szomszédos országot tartja a legkevésbé veszélyesnek, és a vele való szövetséget tartja a legjárhatóbb útnak Románia számára. „Ez a szövetség a jelenlegi ellentétek békés rendezése után magva és kiindulási pontja lehetne valamennyi közép-, kelet- és dél-európai nép – tehát Románia és a kisantant népei – szűkebb gazdasági és talán a későbbiekben politikai összefogásának is” (Müller 1998 [1926], 137).

Erdélyi magyar tervek és elképzelések

A két világháború közötti korszak erdélyi magyar autonómiaterveit számos hazai szakirodalom feldolgozta más-más hangsúllyal, ezek közül kiemeljük K. Lengyel Zsolt, Bárdi Nándor, Romsics Ignác munkáit. A szakirodalom feldolgozása közben számunkra K. Lengyel Zsolt megközelítése volt a leginkább újszerű, mert új távlatokat nyitott meg azon állításával, hogy a transzszilvanizmusnak, melynek általában „csak” kulturális- és eszmetörténeti jelentőséget tulajdonítanak, politikai dimenziói is vannak. A transzszilvanizmusnak ez a komplex vizsgálata segít megérteni azt, miként értelmezhető regionalizmusként, erdélyi regionális mozgalmként. „(...) a *korai* transzszilvanizmus a román

állam politikai rendszerében egyrészt olyan regionális mozgalomként tűnik ki, amelyet nem feltétlenül összefüggő területen élő kisebbségek jogaik megszerzéséért és védelmében irányítottak a központosító tényezők ellen (...) következőleg nem szépségeszményként, hanem pártpolitikai és társadalmi viszonylataiban érdemel kiemelt figyelmet – még akkor is, ha az egykori álláspontokat alátámasztó esztétikai elvek teljesen meg nem kerülhetők” (K. Lengyel 2007a, 26).

A transzszilvanizmus alapvetően az erdélyi magyar szerzők tollából táplálkozott, de beleértették az összes erdélyi etnikumnak a sajátos életérzését, tevékenységét, gondolatvilágát, kultúráját, életstílusát. „Egyaránt van magyar, szász és román transzsilvanizmus, erdélyiesség” – írja Teleki Pál (Teleki [é.n.], 6). Ezért is fontos ebben a gondolatmenetben megemlíteni Gyárfás Elemér memorandumát, mely a három legnépesebb Erdélyben élő nemzetiség közösségében látta az autonómia fő zálogát.

Gyárfás Elemér Kolozsvárott, Budapesten és Párizsban tanult jogász, közgazdász és publicista volt, aki először ügyvédként dolgozott, majd 1917 és 1918 között Kisküküllő megye főispánja volt. A húszas évektől kezdődően több politikai tisztséget is betöltött a Magyar Szövetség megyei elnökségétől az Országos Magyar Párt jelentős politikusi státuszán keresztül a Romániai Magyar Népközösség elnökségéig. Az önálló Erdélyre vonatkozó tervét, illetve a hozzá csatolandó, Iuliu Maniuhoz intézett memorandumot 1923-ban az Erdélyi Irodalmi Társaság közölte le Kolozsvárott, de valójában 1919 tavaszán születtek. Elképzelését Gyárfás „kibontakozási tervezet”-nek hívta, és *Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei* címmel illette, mely tizenkét pontban foglalta össze Erdélyország önálló életére vonatkozó terveit (Gyárfás 1998 [1923]). Gyárfás szerint a három etnikumnak egy huszonnégy tagból álló kormányzótanácsot kellene létrehoznia, melyben tíz-tíz román és magyar, valamint négy szász képviselő lenne, székhelyét Gyulafehérvárra tervezte. Uniós tervében a szerző pontosan leírja, hogy a kormányzótanács milyen törvényjavaslatokat terjeszt az országgyűlés elé, melyet ő maga hív egybe megalakulásától számított tizenöt napon belül.

Nem sokkal Gyárfás terve után, 1919-ben *Rugonfalvy Kíss István* egyetemi tanár terjesztett elő új tervet. Ő a „szláv veszedelemre” hívta fel a figyelmet, amely a magyarokat és románokat egyaránt veszélyezteti, ezért összefogást és közös politika kialakítását javasolta egy román–magyar perszonálunió létrehozása mellett. A perszonálunió lehetőséget adna Erdély önállóságának megtartására, ugyanakkor a román állammal való államjogi összeköttetésre is az uralkodó azonossága okán (Romsics 2001).

Az erdélyi magyarság autonómiatörekvéseire vonatkozóan az adott időszakot tekintve a szakirodalom többféle korszakolást vázol fel,⁵ de tény, hogy 1918–23 között az események még teret engedtek a föderalizmus eszméjének, és nem látszott kilátástalannak Erdély területi autonómiájának lehetősége sem. Ezt a néhány évet két erdélyi magyar párt aktivitása jellemezte, amelyek később fuzionáltak Országos Magyar Párt néven 1922-ben. A két párt egyike az 1921 közepén megalakult Magyar Néppárt, mely aktívabbnak tűnt az ellenállás ügyében, ezért progresszívnek is hívták. A párt holdudvarába tartoztak

5 Bárdi 1999: 1918–20; 1928–31; 30-as évek vége (több időszakot is kihagy); K. Lengyel 2007c: 1920–23; 1924–28.

és létrejöttében aktívan közrejátszottak a híres, 1921-ben megjelent *Kiáltó Szó* röpirat szerzői, jelesül: Kós Károly, Zágoni István és Paál Árpád.

Zágoni politikusi ambíciókkal is rendelkező jogász és publicista volt, és felelős politikai szerkesztője volt a Keleti Újságnak, mely igen rangos magyar napilapnak számított Erdélyben. Autonómiatörekvéseit nem fejtette ki mély részletességgel, de *A magyarság* című munkájában azt írta, hogy egy kolozsvári ún. „nemzetgyűlés” kellene a romániai magyarok képviselői szervének lennie közigazgatási, jogi, gazdasági, kulturális és közrendészeti ügyekben. K. Lengyel Zsolt szerint Zágoni terve a területi autonómia felé mutat, mivel „az összefüggő magyarlakta területeken tiszta magyar közigazgatást és jogalkotást, a nem magyar lakosság egyenjogúsága mellett” kívánta elérni (K. Lengyel 1989, 7).

Paál Árpád⁶ sok tekintetben izgalmas személyiség, aki propagandamunkájával és egész lényével az erdélyi és a székely magyarság jövőjén dolgozott. Élére állt az ún. tisztviselő-mozgalomnak, melynek neve Szellemi Front volt, és amely mozgalom 1919 nyarától szembehelyezkedett a román megszállókkal, és a végleges békekötésig rendezni kívánt több erdélyi magyar problematikát, például az erdélyi magyar iskolák ügyét. Paál sokáig hitt az erdélyi önrendelkezés megvalósíthatóságában, ám a béketárgyalások előrehaladtával egyre kevesebb remény élt benne ez irányban. El akarta érni, hogy a tanerők és a volt magyar állam tisztviselői Erdélyben maradjanak, és ne vándoroljanak el Magyarországra, úgy gondolta, hogy a helyben maradásukkal, helytállásukkal később elérhető, hogy ún. nemzeti önkormányzatot (K. Lengyel 2007b.) követelhetnek a román államtól. Az önkormányzat kialakítása azonban az ő elképzelésében az önrendelkezésnek az első foka lett volna, a nagy álmot, a „magyar nemzeti autonómia” tervét ekkor sem vetette el véglegesen, csak „elnapolta”. Ezzel azonban egyúttal át is mentette az eszményt a következő korszaknak.

Paál Árpád kézírásos megjegyzései találhatóak azon a vélhetőleg a húszas évek végén (de a szövegből kiderül, hogy mindenképpen az 1930-as népszámlálás előtt) Jakabffy Elemér tollából született kézíraton, amely a Jakabffy Elemér Alapítvány kolozsvári kéziratárában lelhető fel K270-es jelzet alatt. A bizalmas kézirat *Törvényjavaslat az etnikai kisebbségekről* címet viseli és 39 oldalban indoklással együtt tartalmazza a szerző elképzeléseit a romániai kisebbségek jövőjére vonatkozóan. Érdemes lenne ezt a dokumentumot részletesebben feltárni, esetlegesen párhuzamba állítva Paál szorgos és kimerítő jegyzeteivel, kommentálásával, néhol kritikájával. Jakabffy országos kisebbségi nemzeti tanácsok kialakítását szorgalmazta, amelyek egyenként 60 tagból álltak volna, és amelyeknek a megválasztását 1931-re irányozta elő. A nemzeti tanácsok feladatait is felvázolta, akárcsak az országos kisebbségi nemzeti iskolák szervezésének lényegi kérdéseit. Kitért továbbá a kisebbségi nyelvek hivatalos társnyelvekként való elismerésére „olyan vármegyék és városközségek területén, melyekben valamely országos kisebbségi nemzet tagjai a lakosság többségét teszik ki” (Jakabffy [é.n.] 15). Jakabffy tervezetében egy szakbíróság felállítását javasolta Kisebbségügyi Bíróság néven, amely a törvény alkalmazásából fakadó jogviták eldöntésére lett volna hivatott. Továbbá területi átrendezést irányoz elő, viszont az „új köz-

6 Jogász, író, publicista, volt főjegyző, a belpolitikai rovat felelőse a Keleti Újságban, majd a Napkelet főszerkesztője

igazgatási beosztás esetében figyelembe veendő, hogy az egyes országos kisebbségei nemzetek tagjai lehetőleg tömegesen jussanak az egyes közigazgatási egységekbe”, valamint „nem csökkenthető azon vármegyék és városközségek száma, melyekben valamely hivatalos társnyelv vagy hivatalos kiegészítő nyelv érvényesül” (Jakabffy [é.n.], 17).⁷

A Kós, Paál és Zágoni által publikált Kiáltó szót a magyar szervezkedés kátéjának minősítették, mely lefektette a cselekvés alapjait az új körülmények között. Egy évvel a Kiáltó szó megjelenése után egy szintén ehhez a körhöz tartozó értelmiségi, *Makkay Domokos* ügyvéd kiadta saját munkáját a témában, *Erdélyi káté. Gondolkodó emberek számára* címmel. E munkájában a szerző összehasonlítani kívánta a regionalizmust és a decentralizációt, mely egybevetés eredményeként kimutatta, hogy a regionalista és az autonomista elképzelések nem fedték le egymást teljes mértékben. A decentralizációt az autonómia felé vezető első lépcsőfoknak minősítette, de felhívta a figyelmet arra, hogy ebben a lépcsőfokban az alegységek az államközpont felé fordulnak, és ezt nem tartotta járható útnak Erdély számára Nagy-Románián belül. Ennek szerinte hiányoztak az előfeltételei ebben a környezetben, mivel mások voltak a gazdasági tényezők és érdekek, illetve nagyfokú hierarchikus állapotokat vélt felfedezni a központ és Erdély között. Mindezek következtében úgy gondolta, hogy az erdélyi regionalizmusnak ki kell harcolnia magának az Erdélyen mint alegységen belüli decentralizációt, mint ún. második decentralizációt (K. Lengyel Zsolt 2007c).

A másik pártba, a Magyar Szövetségbe a passzív ellenállást tanúsító konzervatívok tömörültek. Ennek a pártnak a vonzásában dolgozott és publikálta Erdélyről alkotott vízióit Balogh Arthur egyetemi tanár,⁸ valamint Grandpierre Emil,⁹ a párt alelnöke. Balogh írásában kifejtette, hogy egy olyan államban, mely oly sokféle régióval rendelkezik, mint Nagy-Románia, az egységesítés és centralizálás nem járható út.

Grandpierre Emil egyik írásában kiemeli, hogy mielőtt területi autonómiáról gondolkodnának Erdélyben, először „nemzeti autonómiát” követeljenek, és „amikor a nemzeti autonómiák működése konkrét bizonyítékot fog szolgáltatni a tekintetben, hogy céljuk nem az állam egységének a megbontása, hanem éppen ennek a megerősítése”, akkor eljőhet a területi autonómia igényének is az ideje.¹⁰

Grandpierre és Makkay terveinek és elméletének összegzését olvashatjuk *Szentimrei Jenő*¹¹ tollából, aki „nemzeti autonómiában” és „kettős decentralizációban” gondolkodik Erdély jövőjét illetően, és ennek megteremtését tartotta a transzszilvanizmus fő céljának. Szentimrei a transzszilvanizmus politikai és irodalmi dimenzióit egyaránt képviselte (K. Lengyel 2007c. 128–129).

A vázolt erdélyi magyar elképzelések széles palettán mozognak, de mindegyik célja az erdélyi magyarság jövőjének konszolidálása az új történelmi helyzetben. Egyes elképzelések a három együtt élő nemzet összefogásában, mások a román–magyar perszonál-

7 Jakabffy később, 1940-ben kisebb módosításokkal leközlölte a javaslatot a Magyar Kisebbség hasábjain, amelynek ő maga is szerkesztője volt akkor. A publikált változat címe Tervezet a „kisebbségi törvény” javaslatához, amelyet az akkori Tătărescu-kormány által kidolgozni kívánt kisebbségi törvény kapcsán jelentetett meg.

8 A kolozsvári egyetem rendes tanára, az 1921-ben alapított Pásztortűz publicistája.

9 1918-ig a kolozsvári királyi törvényszék bírása, majd Károlyi egyik kormánybiztosa, 1921–22 között a Magyar Szövetség alelnöke.

10 Grandpierre A magyar autonómia című művét idézi K. Lengyel 2007c írásában, és vallja, hogy ez az az irat, amelyet Bárdi Nándor ismeretlen szerző művének titulál (L. Bárdi 2007).

11 Az Új Erdély hetilap szerkesztője, majd a Keleti Újság, a Napkelet és a Vasárnap szerkesztőségi munkatársa.

unióban látták a kiutat, de a regionális keretben történő decentralizáció melletti tervek, illetve a nemzeti autonómiáról szóló elképzelések tovább színesítik a palettát.

Autonómiatervek és statútumok a kilencvenes években

A II. világháború és a rendszerváltás közötti időszak nem kedvezett semmiféle autonómiatörekvésnek, a Magyar Autonóm Tartomány esetéről egy másik fejezetben részletesebben beszámolunk, de Erdély autonómiakérdése nem kerül napirendre a szocializmus időszakában. Új lendületet a problematika a rendszerváltás után kapott.

A rendszerváltás utáni autonómiatörekvések az első évtizedben a magyarság értelmiségi és politikai berkeiben artikulálódtak. Ezeknek alapjaiként az *RMDSZ első két kongresszusa*¹² olyan irányelveket és fogalmakat fogadott el, amelyek egy autonómia-koncepció irányába mutattak. Megfogalmazták ugyanis a helyi önkormányzati rendszer szükségességét, amely biztosítéka lehet a kisebbségi jogok betartásának, és amelynek csúcsszerveként egy kisebbségi parlament terve körvonalazódott. Ugyanakkor bevezették a romániai magyarságnak, mint „államalkotó tényezőnek” a definícióját, és utalást tettek a személyi és kulturális autonómiára is, de csak a „kisebbség autonóm közművelődési intézményhálózatának” kontextusában (Bakk 2004a, 40). Vita alakult ki továbbá az ún. „társnemzet” fogalmáról, amelynek eredményeként megfogalmazásra került, hogy a magyar közösség Romániában „önálló politikai szubjektum, államalkotó tényező, a román nemzet egyenjogú társa”. Ennek a fogalmi rendszernek a kidolgozása fontos lépésnek számított egyrészt azért, mert előkészítette a belső önrendelkezés koncepciójának a bevezetését, illetve megteremtette a határon túli autonómiatervek egyeztetéséhez szükséges alapokat (Bakk 2004a, 41).

Ezeknek az előmunkálatoknak és az egyéni, egyedi elképzeléseknek később több autonómiaterv is köszönhető. Ezek között első 1991-ből Szócs Géza *Törvénytervezet a nemzeti, etnikai, nyelvi közösségekről és az ezekhez tartozó személyekről* című dokumentuma, amelyben javaslatokat tett Románia alkotmányos téziseinek a kiegészítésére. Szócs megfogalmazta a „kisebbségek közösségi autonómiájá”-ra vonatkozó észrevételeit, melyek szerint „a kisebbségi közösségekhez tartozó személyeknek joguk van az általános törvényes feltételeknek megfelelően magán- és politikai szervezetek keretében társulni, és joguk van (...) saját közjogi személyiséggel felruházott társadalmi, kulturális és tanügyi kérdésekben önállóan rendelkező intézményeket létesíteni”. Ezt az intézményrendszert „működési autonómiák”-nak nevezte (Szócs 1997). Javaslatot tett továbbá egy Nemzetiségi Minisztérium létrehozására is. A második fejezetben lefektette a nemzeti, etnikai, nyelvi közösségeknek és az ezekhez tartozó személyeknek az egyéni és kollektív jogait, például az identitáshoz és hagyományörzéshez való jogot, a szervezetalkítási, egyesülési jogot, a történelmi, kulturális és egyházi műemlékek, valamint a kisebbség által hagyományosan lakott települések megőrzésére vonatkozó jogot, az anyanyelvi oktatáshoz, az anyanyelv közeletben történő használatának a jogát. Elméleti aspektusból Szócs koncepciója előremutató, mert megfogalmazta az elvet, miszerint az autonómia

¹² 1990. április 21–22., Nagyvárad és 1991. május 24–26., Marosvásárhely.

közjogi testületek révén valósulhat meg, és ezek a kisebbség közössége által választott testületek dolgozhatják ki az autonómiastatútumokat (Bakk 2004a).

Az 1991. december 8-án életbe lépett új romániai alkotmány megváltoztatta azokat a jogi kereteket, amelyeken belül az autonómia kérdése értelmezhetővé vált. Miközben az RMDSZ-en belül az autonómiaproblematika is leképezte a párton belüli nézeteltéréseket, az RMDSZ Küldöttek Országos Tanácsának Kolozsvári Nyilatkozata (1992 októberében) bevezette a belső önrendelkezés elvét a diskurzusba. Erre az elvre építette Csapó József az autonómiatervezetét 1992-ban.

Csapó József *Memorandum tervezet a romániai magyar nemzeti közösség belső önrendelkezéséről* című dokumentuma abból indult ki, hogy „Románia szuverén, független, egységes és oszthatatlan állam”. Ezzel megteremtette az alaphangot, amely egyértelműsítette, hogy az autonómiaterv semmilyen veszélyt nem jelent Románia egységes nemzetállami létére. Csapó írásában bevezette a politikai szubjektum és a személyi autonómia fogalmát az erdélyi magyar kisebbség kontextusába: „a nemzeti kisebbségek, nemzeti közösségek, elnyerhetik a politikai szubjektum minőséget és a személyi autonómiához való jogot. Ez a jog kiterjed az Alkotmány által meghatározott, közjogi személyiséggel rendelkező saját intézmények létrehozására” (Csapó 2003). A tervezet nem vált az RMDSZ hivatalos dokumentumává, és hibái közé sorolható, hogy nem utalt az elképzelésnek a romániai jogrendbe való beillesztési lehetőségeire, ezért támadhatóvá vált (Bakk 2004a).

Az autonómiakoncepciók sorát az RMDSZ 1993-as törvénytervezete folytatta, amely „nemzeti kisebbség”-ként és „autonóm közösség”-ként definiálta a romániai magyarokat (és más kisebbségeket).¹³ A javaslat egyaránt tartalmazta a párt által megfogalmazott egyéni kisebbségi és az autonómiák kialakítása esetén gyakorlandó közösségi jogokat is.

Fontos megjegyezni, hogy a törvénytervezet a belső önrendelkezés elvére is épített, amely véleményük szerint „az autonómiák különböző formáiban nyilvánul meg”. A törvénytervezet háromfajta autonómatípust különböztetett meg:

1. *A személyi autonómiát:* amelynek keretében a „rendelkező közösséget öngazgatási és e körben sajátos döntési és végrehajtási jog illeti meg az oktatás, a kultúra, a közélet, a szociális tevékenység és a tájékoztatás terén”,¹⁴

2. *A helyi öngazgatási autonómiát:* amelyet biztosítani kell minden közigazgatási egységben, ahol a nemzeti kisebbségekhez vagy autonóm közösségekhez tartozóak többségben vannak;

3. *A regionális autonómiát:* amely területi alapon működve a helyi öngazgatási autonómiák társulásaiként jön létre, és ahol az autonóm közösségek anyanyelvét hivatalos nyelvként kell elismerni.¹⁵

Az egyéni autonómiakoncepciók közé tartozik Szilágyi N. Sándor alternatívája, amelyben a nyelvész professzor az előbb elemzett RMDSZ-tervvel szemben fogalmazta meg álláspontját. *A Törvény a nemzeti identitással kapcsolatos jogokról és a nemzeti közs-*

13 Törvény a nemzeti kisebbségekről és autonóm közösségekről – 1993-as tervezet (1997) <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9701/m970129.htm>

14 Uo. <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9701/m970129.htm>

15 Az RMDSZ ez irányú munkájáról és a tervezetről lásd meg Andreescu–Stan–Weber 1997.

ségek méltányos és harmonikus együttéléséről című dokumentumban Szilágyi kritizálta a magyar párt javaslatát, mivel az elfogadta Románia egységes nemzetállam-modelljét. Munkájában a professzor a nemzetet politikai nemzetként határozta meg, amely ún. „nemzeti közösségeket” foglal magában, illetve olyan állampolgárokat, amelyek ilyen nemzeti közösségeken kívül élnek. A közösségek identitásához kapcsolódó jogokat területi és számbeli szempontok mentén kívánta biztosítani. A Szilágyi által készített dokumentumban vegyülnek egy sajátos nyelvtörvényi és egy kisebbségi törvényi szabályozás aspektusai, elemei (Bakk 2004a).

A következő korszakot az *autonómiastatútumok* fémjelezték. Ezeknek a megfogalmazása azért volt fontos, mert előremutató jellegük mellett kiegészítették, és teljessé tették a törvénytervezeteket. Az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsa 1994 októberében egy bizottságot hozott létre, amely az autonómiastatútumok megfogalmazásával lett megbízva. A bizottság a statútum alapjaként Csapó Józsefnek a már létező három tervezetét¹⁶ fogadta el. A bizottság munkáját sok vita kísérte. Egyrészt tagjai úgy gondolták, hogy az egyes autonómiaformák nem különülnek el egymástól határozottan a Csapó-javaslatban, de ezt a problémát a bizottság teljesen nem orvosolta. A személyi autonómia kapcsán bevezettek egy ún. katasztert (nemzetiségi névjegyzéket), amely által biztosítva látták a szabad identitásválasztás alapján történő felvételt a közösségbe. A bizottság munkájáról és belső feszültségeiről (sőt a vélemények törésvonalairól) Bakk Miklós a következőképpen számolt be: „két szemlélet vitája bontakozott ki: az egyik a Csapó-tervezetek alapjaként egyfajta »természetjogi« álláspontot közvetített, amely szerint az autonómia feltétlen jog, amely a belső önrendelkezés éthosza alapján képviselendő; a másik szerint az autonómia az erdélyi magyar nemzeti közösség fennmaradásának legmegfelelőbb kerete, amely azonban nem jogokra, hanem egyeztetések hosszabb folyamatával, az intézményi megoldások minél pontosabb körvonalazásával alakítható ki” (Bakk 2004a, 46–47). A Csapó-csoporttal szemben fellépő másik álláspontot Bakk Miklós, Bodó Barna és Varga Attila képviselték. A bizottság vitái, valamint a politikusok és szakemberek közötti feszültségek megnehezítették a döntések meghozatalát a statútumok ügyében, de végül az RMDSZ Politikai Főosztálya arra a konszenzusra jutott, hogy több tervezetet terjeszt a döntéshozók elé:

- a Csapó-tervezet bizottság által módosított változatát;
- Szilágyi N. Sándor átdolgozott javaslatát;
- Bakk Miklós, Bodó Barna és Szász Alpár Zoltán által elkészített *A romániai magyar nemzeti közösség személyi elvű autonómiájának statútumát*;
- Bakk Miklós *Törvénytervezet a személyi elvű önkormányzatról* dokumentumát.

Ez utóbbi két tervezet tekintetében Bakk Miklós összegző munkája megfogalmazta, hogy ezek mindegyike az autonómia hatáskörébe utalta a művelődés, oktatás és tájékoztatás intézményrendszerét, valamint tartalmazták azt a kitétele, hogy „az önkormányzat döntéshozó testületeinek megválasztása (...) titkos és közvetlen választásokon” (Bakk 2004a, 47) dőlhet el, és ezen választásokat a már említett nemzeti kataszter alapján rendezik. A kataszterben számon tartott személyek jogosultak a választásra, és a

16 1. A romániai magyar nemzeti közösség személyi elvű autonómia statútuma; 2. A sajátos státusú helyi önkormányzat statútuma; 3. Regionális autonómia statútuma.

választást egy szavazókártya birtokában gyakorolhatják. Mindkét tervezet kitér az autonómia és az állami intézmények viszonyára, néhány eljárást tartalmazva, illetve a törvényességi felügyeletet az alkotmány-, illetve a közigazgatási bíróságra ruházva (Bodó–Szász–Bakk 1995; Bakk 1995; Bakk 2004a).

1996-ban az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsa még megbízott egy szakmai területet a Bodó–Szász–Bakk-féle statútumtervezet átdolgozására, pontosítására, de a grémium munkája elmaradt.

Az autonómia kérdése majd csak 2003-ban került ismét napirendre a magyar párt, illetve az akkor alternatívaként megjelenő más magyar politikai szerveződések munkájában. Az akkori tervek egy része azonban már egy jelentős paradigmaváltás mentén haladtak, az autonómia kérdését egy szélesebb körű, az egész államot érintő regionalizációs modellben helyezték el. Ezért ezekkel egy következő alfejezetben foglalkozunk.

Jelentős előrelépésnek tűnt az autonómia problematikáját tekintve 2009-ben a megalakult Erdélyi Magyar Egyeztető Fórum, amely az RMDSZ és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) együttműködése révén jött létre. A Fórum megalakított egy autonómiabizottságot, amelynek két társelnöke volt: Márton Árpád az RMDSZ, valamint Bakk Miklós az EMNT részéről. A bizottság tervbe vette egy autonómiáról szóló szótár készítését is, amely először magyar értelmező szótár lenne, majd egy román–magyar szótárrá is kibővíthetne. Az autonómiabizottság munkája viszont az elmúlt időszakban alig haladt előre, ennek következtében Bakk Miklós 2010 februárjában lemondott a bizottságban betöltött társelnöki tisztségéről.

Az autonómia erdélyi magyarság általi felvetését elemezve Bakk Miklós „alapvető stratégiai hibá”-nak tartotta azt, hogy az autonómia napirendre tűzését nem közvetlenül a rendszerváltás után fogalmazta meg az erdélyi magyar társadalom, mert egy rendszerváltás körülményei ideális helyzetet teremtenek az autonómia kivívásának. A rendszerváltás pillanatában azonban erre nem volt felkészülve sem az erdélyi magyar közösség, sem a romániai társadalom egésze. A később szintérre lépő *autonómiaprogramokkal kapcsolatban fellépő román politikai reakciókat sajátos „román modellként” értékeli Bakk, kiemelve annak határozatlanságát, stratégiai koncepcióhiányát* (Bakk 2004c). Bodó Barna az autonómiával kapcsolatban a *félelmet* emeli ki, mint a fogalomról való diskurzus egyik alapelemét: „a félelem minden szereplőt áthat, függetlenül attól, hogy a többségi, illetve a kisebbségi oldalon áll.” E félelem leküzdésében azonban fontos szerepet kap a megértés, amelynek előfeltétele a „közös nyelv, amely mindkét fél számára ugyanazon jelentést hordozza” (Bodó 2004, 68, 70). A közös nyelv kialakításának véleményünk szerint hathatós eszköze lehet a tervbe vett autonómiaszótár is.

A rendszerváltás utáni évtized bővelkedett az autonómiakoncepciókban, de csak az erdélyi magyarság részéről találunk kísérleteket, terveket, ezeket pedig alapvetően a kisebbségi léthelyzetből kiindulva és annak orvoslására készítették. A magyar közösségen belül ebben az időszakban nem találunk egyértelmű konszenzust az autonómia kapcsán. Ennek ellenére ez az első évtized egy meghatározó munkafolyamat időszaka volt, amikor az autonómiához kapcsolódó alapfogalmak és a kisebbségi törekvések skálája kirajzolódtak.

Autonómia és regionalizáció az ezredforduló után

A rendszerváltás után az erdélyi autonómia kérdésköre beágyazódott a regionalizáció keretei közé. Számos olyan terv is született, amelyek alternatívákat adtak a regionális paradigmaváltásra. Az első ilyen terv az ún. *Kerettörvény a régiókról*, amely 2003-ban született egy Bakk Miklós által vezetett munkacsoport keze alatt. A munkacsoport létrehozása összefüggött az RMDSZ belső politikai krízisével, amely a Szatmárnémetiben 2003. elején tartott pártkongresszuson vált végérvényesen nyilvánvalóvá. Ennek hatására alakult meg az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, amely céljául tűzte ki az autonómia kérdésének újbóli felélesztését, immár egy regionalizációs keretben. A kerettörvény egy autonómia-csomagterv része volt, mely lefektetett egy széles körű, az egész országot érintő és valós decentralizációt ígérő regionalizációs tervet, ezen belül pedig megalapozta Székelyföld autonómiájának a lehetőségét is. *Ez merőben újfajta megközelítést jelentett, hiszen a terv az autonómiát egy szélesebb körű regionalizációs modellen belül alkalmazta volna egyfajta aszimmetrikus regionalizációt eredményezve*, melynek vannak Nyugat-Európában is hagyományai (lásd Spanyolország, Olaszország). A Bakk Miklós és munkatársai által készített törvénytervezet preambuluma többek között kitért és alapozott Románia nemzetközi kihívásaira: az EU-hoz való csatlakozási folyamatra (ezen belül kiemelve a régiók szerepét és jelentőségét), valamint az Európa Tanács 2003-ban elfogadott 1334-es számú határozatára, amely *Az autonóm régiók pozitív tapasztalata mint konfliktusmegoldást sugalmazó ihletforrás Európában* (Gross-jelentés) címet viseli (erre a nagy jelentőségű dokumentumra kitértünk az autonómiáról szóló elméleti részben is).

A hét részből álló tervezet első része *igyekezett megfogalmazni egy releváns régiódefiniációt*, amelyben a szubszidiaritás elve messzemenően érvényesül. A régió eszerint: „...választott testületeken keresztül politikai önkormányzattal van felruházva,

- jogállását, identitását, hatalmát és szervezeti struktúráját az alkotmány és jelen törvény garantálja,

- státusa nem változtatható meg anélkül, hogy vele ne konzultáljanak,

- saját önkormányzati törvényt alkothat, amely a legmagasabb szinten részét képezi az állam törvényes rendjének és legalább szervezetét és hatalmait megállapítja” (Bakk 2004d, 236–237).

A régiók specifikumait tiszteletben tartva fontosnak tartották szabályozni, hogy a régiók különböző belső intézményi struktúrával is rendelkezhetnek a demokratikus döntéshozatal érdekében, valamint saját maguk biztosítják az adminisztrációt, pénzügyi forrásokat, és a régiók döntenek saját szimbólumaikról is. A tervezet bevezetett egy speciális régiófogalmat is, melyet később a Székelyföldre alkalmazott. Ezt a térségtípust *különleges jogállású régió*nak nevezi: „Az ország lakosságának többségétől eltérő, sajátos kultúrával és intézményi hagyományokkal rendelkező regionális közösségek különleges jogállású, a jelenlegi kerettörvénybe foglaltaktól eltérő hatáskörökkel rendelkező régiót a parlament által elfogadott különtörvény és a parlament által megerősített statútum alapján kaphatnak” (Bakk 2004d, 237). A második rész pontosan leírta a különböző hatásköröket, kitérve azokra, amelyek az államnál maradnak, azokra amelyeket a régiók kapnának, illetve az átruházott és megosztott hatáskörökre. Az alábbi, 3.5.2 táblázat összefoglaló jelleggel tartalmazza az előbb felsorolt hatásköröket és azok megoszlását a régió és az állam között:

3.5.2 táblázat: Az állami, a regionális és az átruházott/megosztott tervezett hatáskörök

Állami hatáskörök	A régiók feladatköre és jogosítványai	Átruházott és megosztott hatáskörök
– honvédelem; – nemzetbiztonság; – az államháztartás rendjének kialakítása; – vámrendszer; – külügy, kivéve a régiók EU-n belüli kapcsolatrendszerét; – pénzügyek, monetáris politika; – országos parlamenti választások szabályozása és megszervezése; – a közlekedés és a kommunikáció keretszabályozása.	– területfejlesztés és -rendezés, tájvédelem; – gazdasági fejlesztés; – vízgazdálkodás; – bányajog, bányakitermelés, az altalaj kutatása; – oktatás- és művelődéspolitiká, oktatási és művelődési intézmények fenntartása; – képzés, szakképzés és felnőttképzés; – történelmi emlékhelyek létesítése és fenntartása; – szociálpolitika, jóléti intézmények rendje; – lakáspolitiká; – foglalkoztatáspolitiká; – idegenforgalom; – a régió hivatalai és személyzete; – a köztisztviselők kollektív szerződése a köztisztviselők jogállásáról szóló törvény tiszteletben tartásával; – a községek területi elhatárolása; – tűzoltás, mentőszolgálat, katasztrófaelhárítás; – közbiztonság; – regionális szintű közmunkák; – mező- és erdőgazdálkodás; – közutak, közlekedés, helyi kommunikáció; – vadászat és halászat; – regionális adópolitika kialakítása, regionális adók kirovása; – parlamenti és önkormányzati választások lebonyolítása	– környezetvédelem; – közérdekből történő kisajátítás; – út- és vasúthálózatok kialakítása és üzemeltetése.

Forrás: Bakk 2004d, 238–239. alapján saját szerkesztés.

A tervezet kitért a régiók etnikai összetételére és az ebből fakadó nyelvi jogokra is, és 10%-ban jelölte ki azt a határt, ami feletti nemzetiségi számarány esetében az illető etnikum nyelve a román mellett nyilvános használatot kap.

A harmadik részben a régió intézményrendszerét vázolták föl, mely alapjaiban a regionális közgyűlésből, a regionális bizottságból és a régió elnökéből állna. E szervek hatásköreit is külön részletezték. A negyedik rész az *állam és a régió kapcsolatával* foglalkozik, megnevezve egy *prefektusi pozíciót*, amely kapocsként működne a központ és az alsóbb területi szint között. A prefektus hatásköre a következő kérdéskörökre terjedne ki: az egyeztető tárgyalások kezdeményezése és ezek levezetése, az alkotmányossági szempontok véleményezése, államelnöki vétó esetén képviseli az elnök nézeteit a régió közgyűlésében, törvényességi kifogás esetén az adott határozat vagy rendelet közigazgatási bíróságon való felülvizsgálatát kezdeményezheti, akárcsak a közgyűlés felosztatását is akár, ha erre jogalapot talál.

Az ötödik rész a régió által kibocsátott jogszabályok és rendelkezések felülvizsgálatával és közzétételének lehetőségével foglalkozik. A hatodik rész a régió köz- és magánvagyonáról, illetve pénzügyeiről szól. Ennek értelmében a régió vagyonát köz- és magánvagyonra osztják. Közjavaknak minősülnek azok a javak, amelyek „regionális közérdeket szolgálnak, illetve regionális kihasználtságúak, a régió területén találhatók, nem alkotják valamely helyi – községi, városi, municípiumi vagy megyei – önkormányzat tulajdonát, és országos közérdek vagy nemzetvédelmi szempont nem indokolja ezek állami közvagyon-

ba való sorolását". (Bakk 2004d, 244). A régió magánvagyonát pedig „olyan ingó- és ingatlan vagyontárgyak alkotják, amelyek polgári forgalomból és más, törvények által előírt úton kerültek és kerülnek a régió tulajdonába” (Bakk 2004d, 244). A pénzügyeket tekintve a tervezet szerint a beszedett adók 60%-a maradna a régió költségvetésében, 20%-a a központi költségvetést gazdagítaná, a maradék 20% pedig egy újonnan létrehozandó országos ún. Szolidaritási Alap bevétele lenne. Ez az új alap a régiók fejlettségbeli különbségeinek mérséklését célozná meg. A régió saját bevételei mellett a kormányzat a régió által gyakorolt hatáskörök érdekében adhat pénzalapokat.

A régiókról szóló kerettörvény-tervezet kiegészült még két dokumentummal, melyek közül az egyik a *Székelyföld különleges jogállású régió létrehozásáról* szóló törvénytervezet, illetve a *Székelyföld különleges jogállású régió autonómiájának statútum-tervezete*. Ezen két, csak a Székelyföldre, és annak speciális jogállására koncentráló tervezet alapjaiban körülírta a Székelyföld területi autonómiáját, az ott élő magyarok számára egy speciális, etnikai elven alapuló autonómiakonceptió mentén.

A Bakk Miklós által vezetett munkacsoport új szemlélete ütközött az időközben párhuzamosan létrehozott Székely Nemzeti Tanács autonómiakonceptiójával, amely nem volt más, mint az 1995-ben Csapó József Bihar megyei szenátor által kidolgozott tervezet újraélesztése. A Székely Nemzeti Tanács nem tartotta a Bakk-féle kerettörvény-tervezetet és Székelyföld-konceptiót elégségesnek ahhoz, hogy a székelység ügyét szolgálja. Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács a Csapó-variáns elfogadása mellett döntött, és azt terjesztette az RMDSZ is 2004 februárjában a romániai parlament elé. A tervezetet a parlament ugyanezen év márciusának végén elutasította.

A 2003-ban ismét felvetett autonómiaterveknek a visszhangja és értelmezési lehetőségei a Magyar Kisebbség 2004/1–2. számában csapódtak le.¹⁷ Bakk Miklós a folyóiratban közölt tanulmányában megkísérelte elkészíteni az 1989 óta eltelt időszak autonómiakonceptióinak mérlegét. A 2003-ban lezajlott autonómiavita konklúziójaként pedig a két szembehelyezett terv közötti különbséget abban látta, hogy amíg „a Székely Nemzeti Tanács tervezete a változatlan román nemzetállammal szemben egy változatlan autonómiatervezetet állít, addig a szakértői csoport által kidolgozott tervezet számol az integrációs folyamatba került román állam regionális átszervezésével, s ezt az autonómia kivívásával konvergens folyamatnak tekinti” (Bakk 2004a, 54). A Bakk-modell tehát paradigmaváltó.

Bakk Miklós 2004-ben megalkotta a *Kerettörvény a nemzeti közösségek személyi elvű önkormányzatáról* elnevezésű tervezetét, amelyre saját bevallása szerint hatással volt a történelmi részben már említett Jakabffy-féle törvényjavaslat is (Bakk 2004a). Bakk tervezetének értelmében „a Románia területén őshonos, illetve a román állammal hosszú idő óta szoros, tartós kapcsolatban álló nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, önmagukat nemzeti közösségként meghatározva, etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk védelmében, az állam támogatásával, a személyi elvű önkormányzatok működési elve alapján létrehozhatják: a) helyi kisebbségi önkormányzataikat, b) országos személyi elvű önkormányzatukat” (Bakk 2004e, 1). Ezeknek az önkormányzatoknak a részletes leírását, megválasztásuknak körülményeit, hatásköreit és egymáshoz kapcsolódó viszonyukat a kerettörvény tervezete tartalmazza.

¹⁷ Bakk Miklós reagálását lásd: Bakk 2004b.

A Pro Európa Liga 2005-ben, Románia közelgő európai uniós csatlakozása okán is, szintén szükségesnek tartotta felvetni a román regionalizáció reformjának kérdését. Egy politikai-közigazgatási strukturális reformot javasoltak, melyet nem részleteztek mélységében, de felvetésükben kihangsúlyozták, hogy a változásokat az ország történelmi régiói mentén képzelik el, amely régiókon belül kisebb régiókat kell lehatárolni, ha szükséges, akkor speciális státusz biztosításával. A dokumentumot a Liga 2005. november 10-én tártá Románia köztársasági elnöke, Traian Băsescu elé. Ez a tervezet véleményünk szerint nagyon hasonlít a Bakk Miklós és munkacsoportja által készített regionalista megközelítésre.

Ide kapcsolható a 2007-ben az RMDSZ berkein belül született *regionalizációs terv*, amely Csutak István nevéhez fűződik, ennek sajátosságairól egy másik fejezet értekezik.

Autonómiamodell-viták egy sajátos interetnikus diskurzusban

Erdély és az erdélyi autonómia kapcsán kialakult egy érdekes és sajátos román–magyar–(német) diskurzus, amely néhány releváns kiadványban került a nyilvánosság elé 1995 és 2007 között, és Románia decentralizálásának, regionalizálásának (esetleges föderalizálásának) olyan lehetséges módozataival foglalkozott, mely struktúráján belül Erdély speciális státuszt, területi autonómiát élvezhetne. A párbeszéd színteréül szolgált a három évfolyamot megélt kétnyelvű Provincia folyóirat 2000–2002 között és a tizenhárom évig kiadásra kerülő román nyelvű Altera 1995–2007 között, amely az 1989-ben alapított marosvásárhelyi Pro Európa Liga saját kiadványa. A kialakult interetnikus dialógus egyik jelentősége, hogy felváltotta a különböző etnikumok monológjait, amelyek az autonómia témakörében születtek.

A Provincia hasábjain a Románia regionalizálási lehetőségeit számba vevő írások többnyire egy erősen decentralizált országot képzeltek el, melyben a szubszidiaritás alapelve messzemenően érvényesül. Ezt nyilván csak paradigmaváltással lehet elérni, amely során a centralizált ország teljes átalakuláson megy keresztül. Amikor ehhez kapcsolódóan a *föderalitás* eszményét villantották föl a szerzők, akkor sokszor a föderalizmusnak azt az általános értelmezését értették az elképzelés alatt, amelyet Jacques Lévy fejtett ki egyik művében, amelyet a Provincia is lekötött. A föderalizmus kifejezés a *foedus* szóból ered, amely 'szövetséget' jelent, és ezen jelentése mentén a szakrálisnak tekintett egységes államot deszakralizálja azzal, hogy megszünteti a hatalom szintjeinek a hierarchiáját, a hatalmi szintek így hasonló szuverenitást kapnak (Lévy 2001).

Lévy szerint a világméretekben alkalmazható „föderalizmus előnye az, hogy univerzaliát termel, anélkül hogy egyetlen szervező elvet tenne kötelezővé”; a „föderalista eljárás módra az a jellemző, hogy érzékeny a térbeli helyzetek sokfélesége iránt”. Lévy a progresszív spanyolországi regionalizációt és a nagy-britanniai local governmentek kialakítását szintén föderális jellegűnek tartja a kompetenciák megosztása miatt, és mert ezekben az országokban „minden városi szerveződési szint, a metropolistól az infraurbánusig, specifikus adminisztratív szervezettséggel rendelkezik, hogy válaszolhasson a specifikus problémákra” (Lévy 2001, 14). Vagyis ezekben az országokban messzemenően érvényesül a szubszidiaritás elve is. Románia számára a föderalizmus melletti érv a hagyományos tartományok történelmi folyamatokban tapasztalt elkülönülése, specifikussá válása (Havasalföld, Bánát, Olténia, Moldva, Erdély). Ezen belül Erdély helyzete még speciáli-

sabb, itt „történelmileg jelentős mentalitásbeli és gazdasági különbségek alakultak ki a többihez képest” (Vlad 2002, 2).

Az Altera folyóirat külön számot szentelt a föderalitásnak (Altera 1997, 6. szám). Ebben két neves szakértő munkáját is leközölték román nyelven, így a romániai értelmiségiek számára hozzáférhetővé váltak Guy Héraud és Daniel Elazar gondolatai. Héraud, akinek vonatkozó írása francia nyelven 1995-ben jelent meg, új rendszerben taglalta a föderalizmus sajátosságait, megkülönböztetve a föderális modellt, mint végeredményt és a föderális stratégiát, vagyis a föderális struktúrát kialakító utat, eszközök rendszerét. A *modell tekintetében* Héraud kiemelte azokat a speciális elveket, amelyek kombinációja a föderalizmus sajátos szerkezetét és anticentralista jellegét adja, amely révén az állam deszakralizálódik, veszít szuverenitásából, de ugyanakkor rátalál önmagára minden (állam alatti) szinten (Héraud 1997).

Szintén az államközi kapcsolatok átalakulását írta le Daniel Elazar is, aki egy paradigmaváltó föderális struktúra kialakulását vetítette előre, amely felváltja a nemzetállamok hagyományos rendszerét és együttműködését. Természetesen ez nem jelenti az államok eltűnését, hanem egy új, kiegészítő dimenzió kialakulását, amely lefedi (és legalábbis bizonyos szempontból helyettesíti is) a meglévő rendszert (Elazar 1997).

A föderalizmusról szóló fentebb elemzett tanulmányok leközlése az Altera folyóiratban egyértelműen mutatja a Pro Európa Liga munkatársainak elkötelezettségét eme sajtósági modell és eszme iránt. Az Altera a nyugati sajátos regionalizációs modellekről is számot adott. Az 1998/9. szám, amely a *Regionalizmus és regionalizáció* címet viseli, valamint az 1999/10. szám *Regionalizmus és/vagy decentralizáció* címmel, még a Provincia létrejötte előtt leközölt olyan írásokat, amelyek bemutatják a francia sajátos decentralizációt, de egyben beszámolnak a görög regionalizmusról, az olasz, a holland és a svájci modellről. Olyan szerzők tollából származtak az írások, akik autentikus módon képviselik ezeket a mintákat, és a vonatkozó országok lakói.¹⁸ Ilyen formában a romániai értelmiség hozzáférhetett azokhoz a jelentős információkhoz, amelyek a nyugati modellekből származtathatóak.

Az Erdély kapcsán kialakult vita a Provincia hasábjain is több decentralizált modellt mutatott be és ütköztetett a föderális (Németország), a konföderális (Svájc) modelleken keresztül a regionalizált (Olaszország, Spanyolország) modellig. A svájci konföderális modell többször került górcső alá, akárcsak a német föderalista államszerkezet, lásd Alexandru Vlad, Gheorghe Săsărman és Traian Ștef írásait (Vlad 2002, Săsărman 2002, Ștef 2002b, 2002c), valamint Petru Dumitriu álláspontját.¹⁹

A spanyol és olasz regionalizált állammodell specifikumait járta körbe Daniel Vighi, kiemelve azokat az autonómialehetőségeket, melyeket az ilyen típusú államszerkezet életre hívott (lásd a katalán, a baszk vagy a dél-tiroli autonóm területeket), illetve ezeknek alkotmányban rögzített sajátosságait (Vighi 2002). Traian Ștef szemléletesen egy fejfokhagymához hasonlított a országot, amely „kisebb-nagyobb cikkeivel, a központtól vagy a külső felétől nézve egyaránt bevonva ugyanazzal a héjjal, ugyanabból a földből táplálkozva, ugyanazokkal a gyökerekkel. Ilyenek lennének az etnikumok vagy a nemzetek is

18 George Kassimatis – P. Lazaratos, Gérard Marcou, Ralf Kleinfeld – Theo A. Toonen, Jean-Jacques Furer, Anna Bull írásai.

19 Interjú Petru Dumitru íróval: *Románia föderalizálást javasolom* címmel. Provincia 2002/5, 8.

egy régióon belül, amely régiót nem lehetne etnikai alapon létrehozni” (Ştef 2002c, 1). Ilyen formában az ország alkalmas lehet a föderalizálásra vagy regionalizálásra.

Az *olasz regionalizmus* tapasztalatairól és sikeres reformjairól szintén Traian Ştef adott számot (Ştef 2002a), aki a románul is megjelent Robert D. Putman tanulmányát elemezte, amely egy huszonöt évig tartó kutatás eredményeit taglalta. Ez a kutatás kimutatta az olasz rendszer hathatóságát, és Ştef éppen ezt a rendszert tartaná Románia számára is kivezető útnak a hihetetlen mértékű centralizmus, a korrupció, illetve a hatástalan és így működésképtelen intézményi struktúra világából. A Provincia 2002/2-es száma kiemelten foglalkozott a 2001-es olasz alkotmányreformmal, leközlve az adott reformmal megbízott parlamenti különbizottság két referensének írását, amely az olasz parlament előtt is elhangzott. A *versenyképes demokrácia* címmel bíró dokumentum logikus érveléssel igyekszik alátámasztani azt, hogy miért fontos széles körű autonómiát biztosítani az állam alatti egységeknek egyfajta ún. új föderális megegyezés alapján. Emellett a Provincia részleteket közölt az olasz alkotmányból, melynek ez irányú módosításai 2001. október 18-án léptek életbe. A megfelelő párhuzamok levonása okán ugyanakkor részleteket közöltek a román alkotmányból is, amely részlet tartalmazta a prefektusi rendszer leírását, mely a megyékben és a fővárosban a kormány kinyújtott csápjaiként működik. Érdekes tanulmányt közölt az Altera 22/23-as száma egy dél-tiroli szakember tollából. Christoph Pann szociológus, akinek a témában tartott előadását a 2003-ban Tusnádfüdü rendezett nyári egyetemen is hallhatták az érdeklődők, kifejtette, hogy bár a dél-tiroli autonómiát a nemzetközi szakirodalom modellnek tekinti, ő ezt túlzónak találja. Hangsúlyozta, hogy Dél-Tirol nem akar tökéletes modell lenni, csak egyike azon kevés pozitív megoldásoknak, amelyek az autonómia lehetőségeit használták a kisebbségek védelme érdekében (Pann 2003).

A *devolutív angolszász* lehetőség Molnár Gusztáv írásában (Molnár 1997) vált modellértékűvé Románia számára. Molnár a huntingtoni kulturális/civilizációs „törésvonal”-elmélet alapján vélte úgy, hogy Erdély ezen törésvonal okán válik olyan speciális tartománnyá Románián belül, amely indokolja a devolutív modell alkalmazását. A skót devolúcióról és Tony Blair erre irányuló politikájáról Mihai Lucaciu is beszámolt a Provincia hasábjain. Skócia helyzete és autonómiája a Thatcher-kormány alatt kifejezetten tabunak számított. Blair, aki „arról próbál meggyőzni bennünket, hogy a történelmet azok az erős vezetők írják, akik készek kockáztatni”, valóban kockáztatott 1997-ben, amikor útjára indította a brit devolúciót. Ezzel bebizonyította, hogy egy unitárius állam devolúciója nem fenyegeti az ország integritását, ellenkezőleg, enyhíti a regionális elégedetlenséget, valamint pozitív hatással van a brit identitásra is (amelyet itt értelmezhetünk transzietnikus identitásnak is). „A devolúció brit identitásra kifejtett hatását úgy értékelik, hogy az megerősíti a létező komplex lojalitásokat” (Lucaciu 2002, 14).

A brit modell Romániára való alkalmazásának lehetőségével vitázott Antonela Capelle–Pogăceanu, aki nem ugyanazokat a körülményeket, jellemzőket látta Erdély esetében érvényesülni, mint pl. Skócia esetében: Skócia esetében nincs skót anyaország, mint amilyen Magyarország az erdélyi magyarok számára (Capelle–Pogăceanu 1998).

Egy vele készült interjúban Románia föderalizálási lehetőségeit teljesen elvetette Andrei Pleşu, Románia volt külügyminisztere, aki már eleve „naturaliter föderalistá”-nak nevezi Romániát, ahol nem szükséges ilyen modellek alkalmazása, mert a beindult decentralizációs folyamat eleve figyelembe veszi a területi sajátosságokat, különbségeket (Molnár 2002). A romániai decentralizációs folyamat a Provincia hasábjain azonban inkább bíráló-

tot kapott, mint dicséretet. Kritikával élt Smaranda Enache, Sabina Fati és Traian Ștef is (Enache 2001 Fati 2000 Ștef 2002b). Ezen szerzők nem vélték kielégítőnek és megfelelőnek a hatalommegosztást, úgy érezték, nem érvényesül a szubszidiaritás elve és ezzel egyes területek akár egyenesen hátrányos helyzetbe is kerülhetnek. Enache külön utal Elazar elveire és a nemzetállamok előtt álló kihívásokra, így a paradigmaváltás az elazari értelemben vett átalakulást jelöli, amelyről már írtunk néhány gondolattal előbb.

A decentralizáció mellett érvelt számos szerző, miközben kiemelték, hogy a centrum folyamatosan hangoztatja ugyan a reform és decentralizáció jelentőségét és halaszthatatlanságát, mégis csak verbális szinten jelent meg mindez a román politikában. Az Altera 9. számában Kolumbán Gábor szentelt figyelmet a régiók felértékelődésének, az európai integrációban történt paradigmaváltásnak, amely a nemzetállamok és a régiók közötti kapcsolatok megváltozásához vezetnek. Ebben a kontextusban is felértékelődik a decentralizáció eszköze, amely ebben a nemzetállam–régió kapcsolatban dominál az Európai Unión belül. Ehhez képest Romániában, Kolumbán szerint, semmiféle politikai akarat nem vállalta fel az ország valós decentralizálását (Kolumbán 1998).²⁰

Szintén az Altera publikálta Horváth Gyula összehasonlító elemzését is, amelyben a magyarországi szakember Bulgária, Magyarország és Románia regionális politikáját hasonlítja össze. Ebben a tanulmányban Horváth megfogalmazta kritikáját a romániai regionális folyamatok tekintetében, kijelentve, hogy az 1998-ban létrehozott régiók és az azóta lezajlott folyamatok csak kiindulópontját képezhetik egy hathatós regionális politikának, és megfogalmazta javaslatait is Románia számára. Hangsúlyozta, hogy a romániai regionalizációs folyamatoknak nem szabad figyelmen kívül hagyniuk az ország és főleg Erdély területén élő kisebbségeket és azok földrajzi elhelyezkedését, valamint figyelembe kell venni a gazdasági térszerkezet sajátosságait. Horváth szerint hatalmas előnyt jelent a román decentralizált területfejlesztés számára az ország települési szerkezete, amely nagy, központ-szereppel bíró városokban gazdag, így ezek a gazdasági növekedés valódi centrumaivá válhatnak Romániában (Horváth 2003).

A Provincia leköszölte Mircea Suhăreanu a Romániai Magyar Szó 1990. március 30-iki számában megjelent írását is (Suhăreanu 2000), amelyben a szerző már akkor, közvetlenül a rendszerváltás után kiemeli az autonómia pozitívumait, leírja sokféle megjelenési formáját, amelyekben a szabadság és demokrácia mint a nyugati államszervezés meghatározó alapelvei, jutnak kifejezésre. Példaként említi az olasz és a spanyol régiók önállóságát, amely nem fenyegeti az érintett országok területi egységét. Suhăreanu beszámolt a finnországi svéd autonómiáról is, amely széles körű jogosítványokkal mintaként szolgál minden kialakítandó autonóm térség számára, de nem feledkezett meg a sokáig centralista Franciaországban lezajlott decentralizációról sem, amely a korzikai és bretagne-i feszültségi góccokat oldotta. Ez a példa Románia számára sokkal inkább releváns lehet, a francia modell követése okán.

A Provincia szerzői példaértékűnek tekintették a vajdasági folyamatokat is, amelyekről számot adnak több lapszámban is,²¹ illetve interjúkat készítettek és publikáltak a

20 Az írás az 1998-as régiófejlesztésről szóló törvény megszavazás előtt született.

21 Leköszlik a Vajdaság Autonóm tartomány Képviselőházának 2001. március 29. kelt *Platform Vajdaság Autonóm Tartomány Alkotmányos Hatáskörének Érvényesítéséről* című dokumentumát (Provincia 2001/5, 14–15), lásd még Szerencsés Zsuzsanna: Decentralizáció és autonómia a „posztmilosevicsi” Szerbiában (Provincia 2002/8–9, 11–12).

Vajdaság különböző személyiségével.²² Molnár Gusztáv vallott erről, miszerint „a vajdasági regionalista pártok és szellemi műhelyek által elkészített tartományi alkotmány” tervezete „sok tekintetben irányadó lehet számunkra” (Molnár 2002, 1). Fontosnak tartották a vajdasági mintát, mert az ottani regionális törekvések sok tanulsággal szolgálnak, hasonló etnikai sokszínűsége alapoznak, és nem utolsósorban fontos a Vajdaság jövője az eurorégiós együttműködések okán is, mivel a Bánát számára a román–magyar–szerb hármass határtérségben való közös gondolkodás elengedhetetlen.²³

A vázolt román–magyar értelmiségi párbeszéd sok szempontból jelentős és paradigmaváltó. Egyrészt *kialakított egy sajátos dialógust a romániai jelentősebb nemzetiségek között*, így az addigi nemzetiségi monológok helyett kialakulhatott a különböző nemzetiségeknek egy olyan közös nyilvánossága, amely páratlan a maga nemében. Másrészt *Erdély autonómiáját egy, az egész országot érintő átfogó regionalizációs átalakuláson belül képzelték el*. Ez egy olyan jelentős előrelépés az autonómia kérdésében, amely egyértelműen jelzi az európai folyamatok hatásának az érvényesülését. A csak Erdélyre vagy csak Székelyföldre koncentráló paradigmát teljesen átalakították, és egy egész országot lefedő regionalista modell kiépítését irányozták elő.

A párbeszéd egy újfajta regionalizmust épített ki Erdélyben. Romániában a regionalizmus interetnikus megközelítése azért fontos, mert Erdély specifikus etnikai összetétele elengedhetetlenné teszi a releváns nemzetiségek párbeszédét és konszenzusát ezen a téren is.²⁴ Amennyiben a regionalizmust úgy fogjuk fel, mint egy régió sajátosságait, egyedi jellemvonásait kimutatni és felmutatni akaró mozgalom, akkor mind a Pro Európa Liga munkássága, mind pedig a Provincia-csoport tevékenysége annak tekinthető Erdélyben.²⁵ Egyediségük abban áll, hogy tagjaik nem egyetlen nemzetiségi csoportból származtak, hanem minden jelentősebb erdélyi etnikum képviseltette magát a mozgalomban.

22 Nanad Canakkal, a vajdasági parlament elnökével Molnár Gusztáv készített interjút, melyet „*Itt él a legtöbb euroszerb...*” címmel közzétette a Provincia (2001/10, 3–4).

23 Az Altera 19. száma is foglalkozik a vajdasági autonómiával.

24 A regionalizmus legfőbb ször a centralizmus elleni reakció, ezért a központ sokszor a regionalista mozgalmakat szeparatista és nem kívánt jelenségnek titulálja (Barna–Reianu 2014).

25 A fejezet egyes részei megjelentek a következő tanulmányokban: Miklósné Zakar A. (2009) Román, német és magyar modellek Erdély autonómiájának kérdéskörében a két világháború között. Comitatus 2009/november-december, 75–92.; Miklósné Zakar A. (2010) „Az erdélyiség újraszemantizálása” – Kísérlet egy interetnikus magyar–román regionalizmus-konceptió kidolgozására. Pro Minoritate 2010/Ősz, 70–110; Miklósné Zakar A. (2012) Erdélyi autonómia és regionalizációs tervek a rendszerváltás után. Tudományos Mozaik, 2. kötet, 15–32.